

ГОВОР И ПРАВОГОВОР – КАКВО МИСЛЯТ БЪЛГАРИТЕ?

Пенка Пехливанова, Стоян Буров (В. Търново, България)

*„Лошо време настана: всички говорят, никой не слуша...”
(Парафраза на афоризма „Всички пишат, никой не чете”,
приписван на древноегипетски летописец.)*

Проблематиката на устната реч и по-общо на устната комуникация става все по-актуална. Увеличава се ролята на средствата за масова информация (особено телевизия, по която, казано шеговито, или се говори, или се пее). Речта на политиците и речта в парламента също стават обект на внимание, подражание, критика чрез средствата за масова информация.

Да си спомним, ако можем, какво беше до 1989 г. Имаше ли устна реч на политиците и народните представители? Къде можеше тя да се чуе, да се изследва? Написаха се книги за езика и речта на Димитър Благоев, Георги Димитров, подготвяше се книга за езика на Тодор Живков. Анализираше се предимно тяхната писмена реч, която често се е подготвяла не от самите тях. Дори когато се пускаха устни изказвания, речи, те бяха просто огласявани от предварително написани и редактирани текстове. При редките случаи на спонтанни устни изказвания публиката запомняше някои особености, неправилности и дълго след това те се коментираха и осмиваха. Така беше с някои речеви особености на Тодор Живков, Гриша Филипов и др. Намираха се и услужливи специалисти, които оправдаваха речевите неправилности и настояваха за промяна на нормата: „социализма”, въвеждане на екането и др.

За разлика от телевизията радиото влияе по-малко, защото радиостанциите са разположени по цялата територия на страната и защото по регионалните станции по-малко се говори, пуска се повече музика. Забележително е изказването на последния генерален директор на Националното радио Радослав Янкулов, направено почти вед-

нага след назначаването му на длъжността: „Страхотно много говор има в БНР, ще го намаля” (цитирано по в. 24 часа, 20 октомври 2013).

По-долу привеждаме мненията на няколко известни дейци на съвременната българска култура, които изказват безпокойството си от състоянието на устната книжовна реч и драстичното нарушаване на установени правила и норми.

Проф. Ал. Шурбанов в статия за в. „Култура”: „В днешните условия на непрекъснато **възбудено публично говорене, на хиперкомуникация, неоставяща време за размисъл и саморедактиране**, тоест за елементарна хигиена на общуването, съвсем очаквано в речта плъзват и езикови вируси, които нерядко придобиват епидемично разпространение” (бр. 36 (2742), 1 ноември 2013).

Популярният певец Васил Найденов в интервю за „Биограф”: „Нещо стана с този български правоговор. Въведе се нов. Изведнъж се оказа, че културтрегерите и софийнците започнаха да говорят като перничаните. Вместо да е обратното. Тук става въпрос и за промяна на ниво парламент. Много се дразня, въпреки че не съм литератор. Кой го наложи това?! Провинциализмът претопи и малкия потенциал, който сме имали през годините в различните сфери. Като чуя как говорят някои политици, се вдървявам, избива ме на бяс и ми иде да викна: „Абе, селяндури!”” (бр. 26, октомври 2013 г.).

Журналистката Еми Барух: „Кой развали българския? Нещо странно се случи в България през последните няколко години: появи се едно ново говорене – хъшлашко, разпасано, просташко. Българският език остана по гащи, без пълен член и без запетайки...” (Дойче веле, 4 май 2012 г.).

Журналистката Татяна Ваксберг: „В последните години куп политици успяха да превърнат в жертва на своята самодейност не само политическото, но и езика. По-необяснимото в целия този процес беше това, че той намери подкрепа сред маса народ, начело със самия интелектуален елит. Първо стана приемливо да се смееш на дебелашки хумор, после дойде примирението с грубиянския речник, преглъщането на изречения без синтаксис и на послания без съдържание. А накрая се стигна дотам, че езикът спря да бъде фактор при определянето на нечия политическа състоятелност. Стана възможно да се кръстиш политик и да бъдеш приет за политик вклю-

чително и ако си на ръба на функционалната грамотност” (Дойче веле, 10 юни 2013 г.).

Популярният комик Любо Нейков в интервю за в. „Труд”: „[Имитирам политиците], защото съм намерил в техния образ нещо характерно. Ето например сега шефът на парламента Михаил Миков не може да изговори правилно “л”-то. – Трябва ли да минават през школа по правоговор? – Задължително” (22 септември 2013 г.).

Ето и констатацията на писателя Георги Данаилов, която той прави въз основа преди всичко на наблюденията си върху устната реч на съвременните българи: „Ние обедняваме не само парично, ние обедняваме откъм мисловност, и това е, защото не почитаме собствения си език. Спомням си, когато за пръв път имах случай да разговарям с Михаил Арнаудов, един час бе достатъчен, за да изпитам дълбок срам от езиковата си немощ” („Доколкото си спомням”, вж. <http://www.slovo.bg/-show-work.-php3?AuID=23&WorkID=485&Level=1>).

С навлизането на интернет в живота на масовия кръг от говорещи дискусии за езиковите неправилности добиха широк обществен характер. Всички могат да пишат и всички могат да четат написаното. Важен фактор за начина на общуване в т.нар. интернет форуми е анонимността. Възможностите на интернет и анонимността отприщица писането във форумите на интернет по най-различни въпроси.

Докато за правописа могат да се правят непосредствени наблюдения в тези форуми, върху правоговора те са само върху мета-езиковите разсъждения, но за сметка на това очертават възприятията на участниците. Дискусиите, които се водят в интернет относно правоговора, върху които направихме наблюдения, поставят много широк кръг от проблеми, но тук се налага ограничаване на вниманието върху един по-частен въпрос. Въпросът е как участниците като носители на западнобългарски и на източнобългарски произносители особености възприемат две правоговорни отклонения – едното е смекчаването на съгласни пред предни гласни, коментирано от носителите на западния произносителен тип говор, второто е произнасяне на окончание -ме при глаголи от I и II спр., 1 лице мн. число, коментирано от носители на източния произносителен тип.

Съществува мнение, че в областта на правоговора съотношението между „източните” и „западните” български особености се е

запазило в неизменен вид от „Рибния буквар” насам” (Теодоров-Балан 1958/2008: 897).

Трябва веднага да кажем, че нагласите на българите към отклоненията от кодифицирания правоговор са предмет на задълбочено и многоаспектно проучване на екип от учени от Софийския университет „Св. Климент Охридски” в рамките на проекта „Изследване на модели и средства в различни речеви ситуации и сфери на общуване в съвременния български език”, финансиран от Фонд „Научни изследвания” – Й. Тишева, Кр. Алексова, А. Асенова, Й. Велкова, М. Джонова, А. Трендафилова. Резултатите от проучването са изложени в книгите „Грамматика и устна реч”, и „Прагматика и устна реч” (и двете издадени в София през 2014 г.), както и в много други техни публикации.

Има ли правила и за правилата. Няколко мнения

Като изходна точка ще припомним казаното от П. Пашов относно правописа, но валидно и за правоговора: „Днес не са малко хората, които подценяват или пренебрегват правописната култура. Сред тях има и хора, които се отнасят отрицателно спрямо правописа не за друго, а за да оправдаят собствената си правописна неграмотност или нежеланието си да научат българския правопис. Не са малко и нашите сънародници, които предпочитат да търсят съществуващи и несъществуващи недостатъци в правописа ни, забравяйки едно основно положение: какврто и да бъде правописът, той трябва да се научи и да се знае” (Пашов 1983: 14).

В книгата си „Езикът и общественото мнение” М. Виденов се спира на въпроса кой съставя правилата, за да подчертае, че не лингвистите ги правят, а развитието на езика изисква обективно тяхното формулиране. Ролята на лингвистите той вижда в това да схванат правилно тенденциите в това развитие и да ги кодифицират (Виденов 1997: 62).

Масовото разбиране за правилата като измислени и налагани от определени хора (най-често от учените от БАН според потребителите на форумите) се демонстрира често от пишещите и точно то ги изправя срещу тези специалисти.

В книгата си „Езиковият инстинкт. Как умът създава езика” Ст. Пинкър вижда начало на противоречие между две мнения: пър-

вото е, че заради занижаване на образователните стандарти и заради масовата култура английският език бързо ще западне, „ако не се върнем към основата му и не започнем отново да уважаваме езика си” (Пинкър 2007: 440), второто мнение е, че за един лингвист или психолингвист езикът е като рева на гърбатия кит, който не може да бъде обвиняван в неправилност. „Противоречието започва с това, че думите „правило”, „граматично” и „неграматично” имат много различен смисъл за един учен и за един лаик” (Пинкър 2007: 441).

Правилата според Ст. Пинкър, които хората заучават (или по-скоро не успяват да заучат) в училище, са прескриптивни и предписват как „би трябвало” да се говори, а лингвистите предлагат дескриптивни правила, описващи как хората наистина говорят. Това са напълно различни неща (Пинкър 2007: 441). Според него повечето прескриптивни правила са безсмислени отвсякъде, тъй като са откъслечи от фолклор, които са възникнали преди неколкостотин години и оттогава насам се самовъзпроизвеждат, а хората и най-добрите писатели (и Шекспир) фрапантно са ги нарушавали (Пинкър 2007: 443).

Тук ще цитираме и част от статия, подписана с името на Росен Янков, поместена във вестник „24 часа” на 7 юни 2014 г. и препубликувана в интернет поради „изключителнияТ” интерес (прочетена е от 54 427 „потребителЯ”):

„Мйекането в новия хит на Ицо Хазарта възпали усета на българите за езикова чистота. Поне 90% от тях са убедени, че да се говори на диалект, е простотия. Дори говорещите на един диалект смятат за селяндури говорещите на друг. **Всъщност правоговор няма и не бива да има.** Ако в България имаше истинска свобода, всеки би бил свободен да говори както си знае. Никой не би дръзнал да определя нечий говор като неправилен и лош. Би трябвало да е така, защото свободата на словото е първото от човешките права. Всъщност доброто владееене на езика се удава само на 3% от българите. **Правопис, разбира се, е нужен** безусловно. Писменото слово се фиксира веднъж завинаги върху хартия и това трябва да става по правила. Докато говорът е спонтанен и при него думите отлитат с произнасянето им. Живата реч е лична собственост на всеки, тя е част от идентичността му. Както частната собственост в България е неприкосновена, така и живата реч не може да се забранява, подменя, отнема и санкционира по никакъв начин. Човекът е свободен само когато може да говори свободно и както му е присъщо”.

Видове противопоставяния между пишещите в интернет. Стратификация

За да преминем към очертаване на възприятията на потребителите на интернет, трябва да уточним групите от говорещи, които се очертават много ясно. Макар че този въпрос отчасти е осветлен от М. Виденов в книгата му „Езикът и общественото мнение” (София, 1997), засегнат е и от Б. Кръстев в неговия „Учебен наръчник за българска културна реч” (Пловдив, 1999), ще се спрем отново на него.

Първо деление

Според признака компетентност/некомпетентност по въпросите на българския език и на езиковата култура пишещите в интернет се разделят в две групи – специалисти по български език и неспециалисти по български език. Специалистите могат да бъдат третиранни като единна група, която е извън коментираният тук реакции и отношения. Те по-рядко вземат думата във форуми, а по-често създават свои блогове, където са готови да дадат обяснения по същите въпроси. Мнението на неспециалист, който си признава, че няма компетентност по въпросите на правописа, е изключение – среща се само веднъж (тук и по-нататък правописът и пунктуацията са запазени без изменение):

Аз не съм завършил б филология и не мога да кажа кое е правилното. А вие завършили ли сте?

Отговор: Не трябва да съм завършил филология, за да разбера че тези нови “правила” са чиста глупост и отгоре на всичкото ще бъркат хората.

Този тип противопоставяне може да бъде изследвано подробно.

Второ деление

В групата на неспециалистите може да се направи следващото деление, отново по признака компетентност/некомпетентност, при което се получават две групи пишещи – знаещи любители на българския език и незнаещи неспециалисти. Знаещи любители тук наричаме членовете на неголяма група от пишещи, които имат усет и отношение към езика и познават правилата на правописа и правописа, в интернет веднага идентифицират правописните грешки на другите и компетентно ги поправят и обясняват, отговарят на поста-

вени въпроси. Те или не се противопоставят, или в по-малка степен се противопоставят на специалистите, а повече се стремят да обясняват отклоненията и да намаляват остротата на противопоставянията.

Последната група, на незнаещите неспециалисти, е най-многобройна, затова именно нейните възприятия ще изследваме. Всъщност тази група е най-податлива и най-склонна към противопоставяне, тъй като нейните членове постоянно се питат трябва ли да се спазват правоговорни правила, кои са те и кой трябва да ги спазва.

Трето деление

При следващото, трето деление, незнаещите неспециалисти се разделят в две групи по признака месторождение (местоживеене). По този признак пиещите се делят на произхождащи от Западна и произхождащи от Източна България като носители на определени правоговорни явления и отклонения.

Четвърто деление

При следващото, четвърто деление, признакът е произход от София (столицата) и произход от друго място (провинцията). Този признак се наслажда върху предходния, месторождение, и произвежда групите софиянци (столичани) – несофиянци (провинциалисти). (Една участничка в тв шоу „Биг брадър” каза „Тогава още живееш в провинцията”, вместо да каже, че е от определено място в провинцията, т.е. сега вече не живее в провинцията, следователно не е оттам.) Това деление има най-силна степен на проява и датира от много дълго време, като обхваща цялостното високомерно поведение и отношение на софиянци към другите, наричани провинциалисти, селяни, пейзани и т.н. Особена сила добива противопоставянето софиянци – несофиянци през последните двайсет години заради свободната и интензивна миграция на хора от цялата страна към София.

Пето деление

Друго деление, което до известна степен се наслажда върху предходното, е делението на „шопи” – „нешопи”. Софиянци и хората от района около София са „шопи”, всички останали – „нешопи”.

С други думи, едни и същи групи потребители на интернет, но най-открито членовете на групата на незнаещите специалисти, се

противопоставят напълно или отчасти по няколко признака, в резултат от което от едната страна застават произхождащите от Западна България, произхождащите от София, „шошите”, а от другата страна са произхождащите от Източна България, несофиянци, „нешопи”.

Съществува и противопоставяне между млади и стари, което се проектира върху цялостното противопоставяне между поколенията, но то не заема основно място във форумите за правоговор.

Основното противопоставяне софиянци (столичани) – несофиянци (провинциалисти)

Участниците в гореспоменатия проект чрез национална представителна анкета и статистически методи изследват езиковите нагласи към 12 от най-честотните правоговорни отклонения от кодификацията. Кр. Алексова дава подреждане и анализ на неправилностите според тези анкети, при което на първо място по негативни оценки е редуцията на неударен звук <e> в <и> и смекчаването на съгласните пред предни гласни (<e> и <и>), напр. *Нйе, дитйету ни пиши* – тази неправилност се посочва от 98,6% от анкетираните (Алексова 2014: 45). Според същата класация ме-глаголните окончания са на последно място по негативна оценка – с посочване от 48,7% от анкетираните. При последното явление положителните нагласи малко превишават отрицателните.

При въпрос за определяне на локалното разпространение на всяко от отклоненията редуцията на <e> в <и> плюс смекчаване на съгласни пред предни гласни се нарежда на второ място – 42,8% от анкетираните не могат да определят къде се допуска това отклонение.

По признака „не звучи добре” редуцията на <e> в <и> и смекчаването се нарежда на първо място – 97,7% го посочват, а мякането е на последно място с посочване от 45%.

Според нашите наблюдения във форумите на интернет, в които се обсъждат въпроси на правоговора, палатализацията на съгласни пред предни гласни, характерна за източния произносителен тип, е най-забелязваното, най-дразнешното явление за западните българи, докато за източните българи най-забелязвано и дразнещо е западно-българското мякане при глаголните окончания от I и II спр., то е най-коментирано, донякъде наред с екането.

Ето примери на противопоставяне:

<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=4121409>

*Диалектът ми е много по-добър от диалекта ти – под това заглавие подписаният журналист **Георги Василев казва:***

Мйекането преди беше върховна излагация, антиеволюционно, начин на изразяване, който ти отнема човешкото. Щом като веднъж сме приели западното произношение за стандарт, нека поне да се опитваме да го спазваме. А пък и думите трябва да се изговарят ясно, както се пишат.

Защото вече всеки втори в София не е от София и това се забелязва във всекидневния живот на столицата ни. Езикът на Източна България е плъзнал навсякъде – той е в учреденията, медиите, улиците и ресторантите. В детските градини и училищата е пълно с деца, които се казват Майкъл и Ерика, наглеждани от диалектни лелички и учителки. ... Чуваме го сутрин в градския транспорт, чуваме го като си купуваме цигари, чуваме го от колегите си, чуваме го по радиото, чуваме го на касата в магазина, от таксиметровия шофьор и т.н. София губи битката за речта и я губи отвътре, улиците ѝ са залети от хилядни вълни от амбициозни млади българи, които искат и живеят по-добре.

А най-идиотското е, че патриоти на коренната култура не се забелязват. ...източният диалект се настани в живота ни.

Да кажем НЕ на източния диалект. Не на легалната му употреба в медиите и на публичните места, и особено в училищата. И Не на Криско. Не че това ще ни направи рязко по-изтънчени и умни, но поне ще бъде стъпка в правилната посока.

Както се вижда, авторът включва всички ситуации, при които не трябва да се говори „по източному“.

Отговори:

„Велики Авторе, Кой си ти, та като един велик съдник да определяш един диалект за правилен и граждански, а друг за селски, притеснителен и смешен? Диалектите са всички неофициални разновидности на книжовния език, така че няма как един да е господстващ над останалите и да е по-добър и благозвучен. И само за твое сведение – източен диалект “мйекане” няма. “Мекане” като явление има и то се свързва именно с шопите, освен това е нещо съвсем различно. Мекото говорене, за

което всъщност става дума, е собеност на говора и произношението или с други думи – акцент. Източният говор, с изключение на акцента, е по-правилен от шопския, сравнени с официалния книжовен език :).

„И какво е това самочувствие за уникалност?! Толкова сте смешни с – ме на всеки глагол, че шопският диалект се опитват да го правите официален. Млъкни, шопе и се радвай на живота. Умрял някой да ви живее в мръсотията на голямото село Сф.“

Хайде тогава хората от прованса да си заминават и ние да си живеем както преди, няма задръствания, мръсотия, безработица, ниски заплати! Кой от където дошъл там да се връща! Ех селянино, селянин ще си останеш, като гледам и ти си живял в моят роден град!

„За пръв път чувам за “мЙекане”, обаче знам че има разни столичани в повече, които мекат : “ходимЕ”, “работимЕ”, “говоримЕ”, сигурно казват и “ебемЕ се”, макар че последното още не съм го чул по радио или ТВ !”

Гледайте някой български филм от 60-те години на миналия век и обърнете внимание как говорят артисти като Апостол Карамитев, Георги Парцалев, Георги Черкелов, Катя Чукова, Домна Ганева, Петър Чернев и така нататък...! Това дава отговор на въпроса какво е било произношението на българския език тогава в София и как се е променило през последния половин век!

ОДЕТЕ СИ ЗЕМЕТЕ ШОПО, ОТИ ЧЕ НИ РАЗВАЛИ ПРАВОГОВОРО!

Който четете литература като мен, говори правилен език, независимо къде е роден, а който е чел само “Винету”, ще има да си плямпа на диалект !!!

„Луди – млади! Неразбрали, че понятието “провинциализъм” описва начин на мислене и култура на поведение! Диалектите нямат общо с това. Просто преди 130-на години един от многото диалекти в милата ни Родина е приет за книжовна норма.

Мога да изразявам мислите си писмено и говоримо и на книжовен български. Но съм израсъл в едно шопско село и прие-

мам за “майчин” автентичния шопски диалект, който се говорише там докъм 70-те години на 20 век. Гордея се с предците си и с удоволствие говоря диалекта им.

Още докато са в люлката, столичани учат, че на изток мякат. Следователно, който мяка, е се-ла-нин! В София екат и акат, но София е сто-ли-ца и който ека и ака – не е селянин.

Софианци, вие говорите диалект. Говорите като Елин-Пелиновите Нане и Вуте.

Мнение на „софиянци“:

А, това е типичната промяна, настъпила в речта наоколо от новодошлите софиянци. През изминалите почивни дни речта в столицата беше значително изчистена от подобни изрази и миекане, защото “софиянците” бяха по родните места.

Отговор: Е, те и софиянците говорят неправилно. Тук яко се Е-ка. Което на мен ми звучи ужасно селско.

„Вярно е че когато си на чуждо място трябва да се съобразиш с културните норми, както правя и аз – вече половин година съм в София и рядко някой може да ме чуе да си говоря по меко – всъщност никога не съм говорела прекалено меко, но се усеща лека Североизточна нотка в произношението ми – Интересното обаче е че ако някой дойде в София и говори по меко, всички почват да го подиграват и упрекват – а когато Софиянец отиде на Североизток, никой не му прави проблем за говора –

Има и други мнения.

-Ужасно се дразня от неправилен говор, особено от хора, които се изказват на обществени места. Като почнат да “ме”-кат (не да говорят меко, а да окончават на ме 1-во лице мн. ч.). Ами като си станал известен и не можеш две думи на кръст да вържеш – ми научи се! Не е трудно, имма специалисти.

„Ако си пиеш кафето и си дърдорим дивотии и да не се изразя литературно, вероятно няма да е голяма беда. Достатъчно е, че ако/когато трябва и където трябва, може да го правиш. Щот има и таквиз дет и не могат. Там стега чепика.”

„Да слушам и да говоря само литературен /книжовен/ български ще ми бъде мъка – прекалено стерилно, лишено от колорит, даже бедно откъм емоция.”

„Това, за което говориш, е софийски сленг, който естествено има допирни точки с шопския диалект, но те са едни доста външни белези.

Не зная откъде произлиза мекото говорене (както и твърдото говорене).

Но все пак – смятам, че мекото говорене е толкова естествено, колкото и твърдото говорене. Има обаче определена постановка, която е определена за норма. ...

Жестоката истина е, че момичетата, говорещи на меко, години наред бяха подлагани на тотална дискриминация в София. ... Ако някой е имал мякащо гадже, той по правило се е срамувал да я представи на семейството и приятелите си.

Според начина на изговор на съгласните, особено на <т> и <д>, пред предните гласни <е> и <и>, източнобългарският и западнобългарският, вкл. софийският, произносителен тип рязко се противопоставят: на изток съгласните се смекчават, каквато беше всъщност и препоръчителната книжовна норма в миналото, на запад съгласните се изговарят твърдо. В българските трудове по фонетика се твърдеше, че смекчаването на съгласните пред <е> и <и> е неизбежно, та затова и самите гласни се наричаха „меки” гласни (Стойков 1966: 84–89). В по-новите трудове е отбелязано, че книжовният изговор на съгласните в позиция пред <е> и <и> изисква те да се произнасят твърдо, а смекчаването им е характерно за изговора на лица с източнобългарска диалектна основа. Начинът на изговор на съгласните пред <е> и <и> е една от разликите в произносителните особености на западните и източните български диалекти (Грамматика 1982: 122).

Могат да се набележат степени както в рамките на смекчения изговор на съгласните, така и в твърдото им произношение. Например като общобългарска произносителна особеност е окачествен смекченият изговор на съгласните <г>, <к>, <х> и <л> (!) пред <е> и <и> (Грамматика 1982: 122). В Централна и Североизточна България съгласните, особено <т> и <д>, се смекчават повече, отколкото в Югоизточна България. От друга страна, известно е, че западнобългарският диалектен произносителен тип се характеризира с мекост само на четири съгласни – <л’>, <н’>, <к’> и <г’> (мекостта им е

дори по-силна, отколкото мекостта на същите съгласни на изток), което се отразява както върху ограничаването на мекостта изобщо, така и на смекчаването на съгласните и в софийския говор, напр.: [телевизор] срещу [недѐл'а], [иван'̀ан'̀е].

Интересен е въпросът защо именно смекчаването на съгласни пред неударено <e> и <i> се е превърнало в източник на най-силното противопоставяне между българския езиков запад и изток. При това пълната редукция на неударените гласни, включително и на <e> в <i>, в тази част на България дава цялостния фон на звучене на устната реч. Както вече отдавна е отбелязвано, смекченият изговор на посочените съгласни се наслаждава над пълната редукция, което усилва ефекта вероятно и на двете явления. От друга страна, липсата на редукция създава цялостния фон на звучене при западнобългарския произносителен тип, а прекалено твърдият изговор на съгласни пред <e> би трябвало да се наслаждава над ясното произнасяне, което също да усилва ефекта и от двете явления. Това обаче не се отбелязва от източните българи.

Според Кр. Алексова, ако общественото мнение се разделя на две в оценката си за правилно/неправилно, това явление представя ясна езикова тенденция: то конкурира кодифицираната норма и дава основание за обсъждане на въпросите за отношението норма – кодификация (Алексова 2014: 54). Според същата авторка мякането се определя като присъщо на хора със средна образованост с голям процент отговори „всички говорят така”, на хора с материален статус над средното ниво.

Веднага трябва да повторим, че според наблюденията на екипа от специалисти изследваните проявяват толерантност към мякането и по-малко от 50% го посочват като негативно отклонение. Това, което се наблюдава във форумите, не потвърждава казаното. Всъщност мякането се противопоставя напълно на смекченото произнасяне на съгласни пред предни гласни по негативност на оценките. С други думи, за източните българи мякането е толкова дразнещо, колкото смекченият изговор на източните за западните българи.

Според нас мякането е особено често отбелязвано от източните българи, тъй като 1) се реализира и формално, с още един звук, а не само по начин на произнасяне, 2) тъй като се е настанило трайно

в софийската градска реч, 3) тъй като това явление стана публично за говорещите чрез медиите политици, държавници, висши служители, особено ако, разбира се, те са израсли и продължават да живеят в София или в други региони на Западна България. По този начин то се натрапва на възприемащите. (То е особено характерно и за речта на сегашния български премиер Б. Б.) Освен всичко друго то най-лесно се „прихваща“ от източните българи, попаднали в София, тъй като лесно се идентифицира като софийска особеност и лесно се имитира, докато с липсата на редукия съвсем не е така. Накрая това явление просто е станало особено популярно чрез медиите и чрез интернет, а не е само обект на разпознаване. Според нас тези причини обясняват и получената толерантност към явлението у анкетираните от екипа изследователи.

И така, теза, която може да се защитава, е, че на българската книжовна устна реч трябва да се гледа като на инвариант с два основни варианта: източнобългарски с представителен център гр. Велико Търново и западнобългарски с представителен център гр. София. Време е набелязаните два стила да се признаят за две книжовни норми (два стандарта) на устната реч в рамките на единния български език. Това не са локално обогрени варианти на препоръчаната за представителна устна реч, защото имат наддиалектен характер и са репрезентативни на национално равнище. Това би повишило езиковата толерантност в страната, би спомогнало за по-доброто разбирателство между българите, би премахнало някои изкуствени ограничения, съществуващи в момента, би признало, че речта е сложно единство от много особености и фактори (вж. Буров 2013: 42 – 74). Може да се постави въпросът (след разгледаните противопоставяния) дали това е възможно да се очаква.

Другото мнение е за кодифициране на мякането, но как би изглеждало това при описаното противопоставяне? На това място трябва да се изложат и разбиранията на лингвистите за разговорна, народно-разговорна и книжовно-разговорна, за официална и неофициална, за публична и разговорна реч (вж. Тишева 2014: 33 – 36). Според нас особено важно за противопоставянето е обстоятелството, че говорещите не са наясно в кои сфери и ситуации е задължително да се говори правилно и в кои може да се говори по начин, който е

присъщ на съответния говорител, както се изразява един от потребителите на интернет. Най-голямата заблуда е отнасянето на задължителното спазване на правоговорните норми към всички ситуации. Именно това поражда ожесточените конфликти. Само някои заявяват категорично, че вкъщи и с приятели всеки може да си говори както иска, но такива гласове са твърде малко.

Според нас в училище трябва да се акцентува върху положението, че правилното говорене е задължително в официални разговори, които могат да бъдат публични и лични. Училището трябва да внушава, че в говора на българите присъстват диалектни особености, но в неофициална среда те могат да съществуват. Че всеки културен човек трябва да е усвоил официалния изговорен регистър и да може да превключва на него, ако говори пред публика или участва в официален разговор с непознати.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексова 2014: Кр. Алексова. Обобщено представяне на резултатите от представителна анкета за изследване на езиковите нагласи към правоговорни отклонение. // Й. Тишева и др. *Как говори съвременният българин*, т. 1. Граматика и устна реч. София, 2014.

Буров 2013: Ст. Буров. За две норми на българската устна книжовна реч (Предварителни бележки). // М. Илиева (отг. ред.). *Проблеми на устната комуникация*. Книга девета. I. IX международна научна конференция 28-29 октомври 2011 г. Велико Търново, 2013.

Виденов 1997: М. Виденов. *Езикът и общественото мнение*. София, 1997.

Граматика 1982: *Граматика на съвременния български книжовен език*. Том 1. Фонетика. София, 1982.

Пашов 1983: П. Пашов. *Българският правоговор*. София, 1983.

Пинкър 2007: Ст. Пинкър. *Езиковият инстинкт*. Как умът създава езика. София, 2007.

Стойков 1966: Ст. Стойков. *Увод във фонетиката на българския език*. Трето поправено издание. София, 1966.

Теодоров-Балан 1958/2008: Ал. Теодоров-Балан. Български изток и запад в книжевния език (Принос за моя стотни рожден ден, 27.X.1958). // Ал. Теодоров-Балан. *Любовь за родна реч*. Съст. В. Радева. София, 2008.

Тишева 2014: Й. Тишева. *Прагматика и устна реч*. София, 2014.

SPEECH AND ORTHOEPY – WHAT DO BULGARIANS THINK?

Penka Pehlivanova, Stoyan Burov (V. Tarnovo, Bulgaria)

The article presents the opinions of contemporary Bulgarians about speech and orthoepic norms of the Bulgarian language. The attitudes about complying with the norms or violating them are studied. Observations about the knowledge of the norms are made, the opinions about which deviations of the norms are acceptable and which are unacceptable are summarized. The problem of the attitude towards the need for changing the norms is discussed. The observations and evaluations in the article are based on the comments made during recent years in Internet forums.